

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-16>

УДК 729.02

Ужинський М.Ю.

Інститут мистецтв

Рівненського державного гуманітарного університету

МИСТЕЦЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЗВУКОРЕЖИСУРА У ДРАМАТИЧНОМУ ТЕАТРИ

Анотація. У статті аналізується специфіка роботи звукорежисера драматичного театру, порушуються існуючі проблеми в його роботі та методи їх вирішення на основі сучасних мистецьких технологій, власного звукорежисерського й педагогічного досвіду. Розглядаються театральна звукорежисура в контексті створення звукового образу театрального дійства, висвітлені праці зарубіжних та вітчизняних дослідників, спрямовані на розгляд окремих аспектів естетичної складової звукорежисури і концепції створення звукової матерії театрального дійства, порушуються питання щодо належного музичного й шумового супроводу спектаклю. Характеризуються засоби художньої виразності та їх практичне застосування у театральному мистецтві, а саме: мікрофонна техніка, та її значення в озвученні вистави, показано приклади задіяності звукових ефектів саме для практичного застосування у виставах.

Ключові слова: звуковий образ, звукорежисура, технології, звук, мистецький простір.

Uzhynskiy Mykhailo

Art Institute of Rivne State Humanitarian University

ART TECHNOLOGY AND SOUND ENGINEERING IN THE THEATRE

Summary. The article raises the issue of professional competency of a theatrical sound technician, his ability to exploit technological equipment to work on the theatrical production in close tandem with producer, production-designer and light-show master. It also dwells on the specifics of the work of the sound technician and specifies his duties and major tasks and the sphere of service provision. In addition, the article raises the question of the «inner vision» of the play and involvement of the technical means of artistic expression into the creation of the stage image. The article stresses on the importance of the selection and montage of musical works; the creation of the required background noise; the introduction of new algorithms through the effects processor into the play. It also focuses on further search for the means to create a more expressive emotional impact on the viewer through the use of available sound equipment. The diversity of the artistic information in the epoch of globalization fully demonstrates the desire of the society to understand various aspects of the theatrical past and present. On the crossroad of the opposite technical professions in the art world, a unique creative product (which includes the theatrical sound engineering) has been formed. Technical progress, development of the software, and innovative sound equipment constantly broaden the possibilities of sound engineering. Today, sound technician is one of the central participants of the creative process that involves the implementation of art technologies. The article analyzes the specifics of the work of the theatrical sound technician, describes sound equipment used for arrangement and «release» of the performances and proposes possible ways of realization of the director's tasks concerning the musical accompaniment and sound effects during the play. It is also important to note that all the existing challenges in the work of the sound technician can be solved due to appropriate and full implementation of art technologies, both budgetary and innovative. The article «Art Technology and Sound Engineering in the Theatre» is a guide for practicing sound technicians, students and people working as amateurs in theatrical studios or at the professional stage theatres.

Keywords: sound image, sound processing, technology, sound, artistic space.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного періоду розвитку українського музично-драматичного театру є пошук його осучаснення та винайдення «нового формату». Роль театру в світі культури особлива, оскільки він удосконалює процес комунікації не тільки в системі «митець-публіка-критика», але й у суспільстві загалом і є засобом розвитку безпосередньої комунікативної поведінки, «згустком» усієї культури в синтезі з іншими видами мистецтва. Важливу роль у театральному мистецтві відіграє театральна звукорежисура – один із напрямків у звукорежисурі, який тісно пов'язаний із драматургією та режисурою.

Стаття є доповненням теорії звукорежисури, окреслює методологію комплексного вивчення еволюції засобів художньої виразності у творчості звукорежисера, можливість використання основних положень і результатів дослідження в навчально-педагогічній практиці підготовки звукорежисерів, аудіотехнологів, режисерів

мультимедіа та інших спеціалістів у навчальних закладах різного рівня. Представлена публікація представляє практичний доробок для фахівців і дослідників театрального мистецтва, аудіовізуальних засобів масової комунікації та сучасної музичної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українському мистецтвознавстві слід виділити дослідження, присвячені технологічним проблемам звукотехнічного вирішення образності вистави та акустиці театральних просторів, а також публікації по проблематиці вивчення еволюції засобів художньої виразності театральної звукорежисури, особливо звукотехнічних інновацій, які сприяють розширенню їх палітри. Серед них можна виділити праці, зі загальних питань театральної звукорежисури, авторами яких є: Є. Власов «Музичне оформлення драматичної вистави», Ю. Козюренко «Основы звукорежисуры в театре», В. Попов «Звуковое оформление спектакля», К. Ратман «Звук в театре», А. Севашко

«Звукорежисура и запись фонограмм», Г. Фількевич «Музика в драматичному театрі».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблематики. Аналіз інформаційних джерел засвідчує відсутність комплексного дослідження ґрунтовних праць, які б висвітлювали естетико-технологічні аспекти розвитку засобів художньої виразності звукорежисури для театрального мистецтва і їхній вплив на створення музично-звукової концепції та якісний рівень музично-драматичних вистав. Тим не менш, є перелік науково-публіцистичних робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників, спрямованих на розгляд окремих напрямків звукорежисури та звукотехніки, а саме: А. Ананьєв «Элементы музыкальной акустики», Б. Катц «Мастеринг аудио. Искусство и наука», Б. Меерзон «Акустические основы звукорежиссуры», А. Нисбетт «Звуковая студия. Техника и методы использования», Ф. Ньюелл «Мастеринг погляд зсередини», Б. Овсінскі «Настольная книга звукорежиссёра», Л. Рязанцев «Звукорежисура», Є. Шолпо «Искусственная фонограмма на киноплёнке как техническое средство музыки».

Мета статті. Головною метою статті є, проаналізувати сутність і визначити основні функції та специфіку роботи театрального звукорежисера, а також дослідити роль мистецьких технологій в допомозі по створенню потрібного звукового образу для спектаклів у драматичному театрі.

Виклад основного матеріалу. Фундаментом для створення музично-звукової концепції є загальна композиційно-драматургічна основа та визначальний сценічний задум вистави, втілення драматичного розгортання дії. Вона є конструктивним принципом будови художнього твору, у даному випадку вистави, який обумовлює зміст та сприйняття, визначає форму, композицію і засоби виразності музично-драматичного твору.

Беручи до уваги специфіку загальної звукорежисури, вона тісно пов'язана з мистецькими технологіями, а театральна враховуючи її особливість, в більшій мірі. Відомий професор, доктор мистецтвознавства С. Шип визначає: «Технологія» означає майстерність, техніка, наука про засоби розв'язання задач людства за допомогою технічних засобів», що істотно впливає на сучасну творчість. «З найбільшим правом та в буквальному сенсі термін «технологія» застосовуємо до вчення про техніку творчості, до експлікованого логіко-теоретичного компоненту діяльності». Споріднення «техніки» з «технологією» втілює конкретний засіб композиційної мети «мета-засіб-результат» [8, с. 46].

Театральна звукорежисура – один із найбільш ранніх напрямків у звукорежисурі, якою займаються люди, тісно пов'язані з драматургією, котрі добре знають акустику театральних залів і специфіку цієї роботи. Вони проводять озвучення театральних дійств, записують і монтують музичні фонограми відповідно до задуму режисера. Звукорежисер театру разом з режисером-постановником заздалегідь складають *звукову партитуру* вистави, підбирають необхідні компоненти звуку, формуючи *звуковий образ* – сукупність елементів, що створюють у слухача за допомогою асоціацій уявлення реалії подій, що відбуваються на сцені, життєву правдоподібність, характер театрального персонажу [6].

Професія звукорежисера в театрі стала актуальною з появою звукової техніки: мікрофонів, мікшерних пультав, підсилювачів, гучномовців, засобів мультимедіа тощо. Це дозволило удосконалити і спростити методи звукового оформлення спектаклю. Раніше над шумовим оформленням у виставі працювала ціла бригада «шумовиків», використовуючи громіздкі апарати для створення сценічних шумів. Зараз їх замінюють фонбібліотеки. У минулому актори в основному грали під живий музичний супровід оркестру, але з появою звукотехнічного оснащення почали залучати музичну фонограму, з'явилася можливість ввести у спектакль запис мови, зроблений за допомогою мікрофонів. Завдання звукового оформлення стало більш творчою і цікавою роботою з безмежними можливостями експериментувати, хоча, звичайно, усе залежить від наявності звукотехнічного обладнання того чи іншого театру [3].

Головні завдання звукорежисера драматичного театру включають у себе:

1. Організацію музичного, шумового та звукотехнічного оформлення театральньо-видовищного дійства на основі творчого задуму режисера-постановника і композитора.
2. Запис театральних шумів, мови і музики.
3. Звуковий супровід вистави за допомогою звукотехніки.

Звукорежисура вистави є невід'ємною частиною загальною режисерської постановки, і тому нею займається безпосередньо режисер. Але звукорежисура тісно пов'язана із звукотехнікою, в якій режисер не зобов'язаний розбиратися. Також режисер може не знати технологічних аспектів, якими володіє професійний аудіотехнолог. Тому союз режисера-постановника і звукорежисера дуже важливий при обмірковуванні звукового оформлення театрального дійства. Відомі аналітики і науковці І. Алдошина та Р. Прітте у своїй книзі «Музыкальная акустика», пишуть: «Задача театрального звукорежисера разом з режисером і композитором – створити звуковий образ спектаклю та передати його глядачеві за допомогою засобів художньої виразності, у цей танDEM також входить художник-постановник – усі вони працюють разом над загальною концепцією спектаклю» [1, с. 456].

Для того, щоб реалізувати художній задум режисера, звукорежисер повинен володіти не тільки технічними знаннями, але й певною творчою підготовкою. Іншими словами, театральний звукорежисер має поєднувати в собі творчий потенціал, технічні знання, добре розбиратися в драматургії та театральній режисурі, в акторській майстерності, тонко відчувати взаємозв'язок сценічної дії та звукового супроводу, а також бути музично освіченою людиною, орієнтуватися в особливостях того чи іншого музичного стилю, читати музичну літературу, знати й розуміти особливості творчості різних композиторів і музичних гуртів. Крім того, звукорежисерів важливо володіти всіма звукотехнічними навичками, опрацювати будь-яку інноваційну звукотехніку, яка використовується у виставі. Чим більше кваліфікований звукорежисер як аудіотехнолог, тим успішніше він може за допомогою технічних засобів вирішувати творчі завдання [2].

Сьогодні в театрі дуже важливі пошуки нових виразних засобів і прийомів, здатних передати

драматургічний задум дійства і допомогти заволодіти повністю увагою глядача. У вирішенні цих завдань велику роль відіграє музика, тому що вона завжди мала величезний вплив на людину, на її внутрішній світ. Музичний супровід передає будь-який емоційний стан героя, відтінки його настрою. Також за допомогою музики можна передбачати або, навпаки, завершувати ту чи іншу подію, створивши цілі закінчені форми актів і сцен.

Музичне оформлення вистави – завдання творче, вимагає від звукорежисера не тільки знання тексту п'єси, режисерської концепції постановки, але також глибокого розуміння характерів усіх персонажів і драматургії сюжету. Музика у драматичному спектаклі неминує грає підлеглу роль, але при цьому досить важливу. Вона повинна бути співзвучна драматургії дії, створювати у глядачів певний настрій, допомагати у розвитку сюжетних ліній, підкреслюючи емоційні акценти, при цьому не відвертаючи уваги від дії. Музика також впливає на гру акторів на сцені, їх емоційний стан, тим самим допомагаючи їм зосередитися і глибше розкрити театральні образи.

Позаяк не всі драматичні театри мають змогу для постійної роботи з композитором, то дуже часто музичне оформлення вистави здійснюється шляхом підбору музики, написаної різними авторами в різний час і в різних жанрах. З одного боку, музика, написана композитором безпосередньо для спектаклю, сама по собі ексклюзивна і вже лунає з урахуванням драматургії. З іншого боку, підбір готового музичного матеріалу має свої плюси: великий вибір різних авторів і музичних стилів, можливість попередніх проб й аналізу підбраного матеріалу, також грає роль і популярність музики серед публіки. Трапляється, що у режисера немає конкретного музичного матеріалу, а є лише ідея, яка музика за змістом повинна звучати, тоді підбір музики до спектаклю цілком покладається саме на звукорежисера [7].

Шумове оформлення вистави. Невід'ємною частиною звукового оформлення практично будь-якого театального дійства є шуми і звуки. *Шуми* представляють собою складні за тембром звуки, такі як дощ, вітер, гуркіт літака тощо. А *звуки* мають виражену тональну визначеність – дзвони, спів птахів та інше. На сьогоднішній день існують аудіо фонди з шумами й різними звуками, які застосовуються у театрі, крім того, також існує інший спосіб видобування шумів і звуків – безпосередньо акторами, помічниками режисерів чи «шумовиками» в кулісах або на сцені.

Усі шуми, використані в спектаклях, за їх функціональною приналежністю діляться на три групи: *ігрові, сценічні та фонові.*

Складаючи *шумову партитуру* для спектаклю, звукорежисер повинен чітко уявляти собі звукові особливості подій, що відбуваються на сцені, враховуючи сценічну атмосферу й обстановку, в якій будуть відтворюватися ті чи інші шуми. Якщо спектакль поставлений за літературним твором, важливо ознайомитися з першоджерелом і звернути увагу на звукові образи, описані автором. У будь-якому випадку шуми і звуки вводяться у спектакль, приносячи певний сенс і емоційне забарвлення, вони повинні бути

виправдані. Тому підбір шумів для звукорежисера є творчим завданням, що вимагає знання як загального мистецького задуму постановки, так і того чи іншого сценічного епізоду [2].

Звукотехнічне оформлення вистави є також важливим завданням звукорежисера в театрі, як уже згадувалось вище. У цю частину роботи входить: а) розподіл фонограми, шумів і звукових ефектів у театральному просторі; б) використання раніше записаної мовної фонограмами у виставі; в) застосування мікрофонної техніки; г) створення різних звукових ефектів у ході театральної дії; д) звуковий супровід відеоматеріалу, включеного в частину дії; е) озвучування музичних колективів, які беруть участь у театральній дії.

Загалом, театральний звукорежисер повинен володіти навичками роботи у сфері *концертної звукорежисури* для того, щоб належно зуміти озвучити музичні колективи, які беруть участь у виставі. Також часто у театрі доводиться записувати музику для спектаклю, відповідно для цього необхідний досвід *студійної роботи*. «Запис і відтворення звуку – це область, в якій наука поєднується з мистецтвом звукорежисури. Тут є дві важливі сторони: точність звуковідтворення, та просторово-часова організація звучання; оскільки задача відтворити звук після запису полягає не тільки в тому, щоб зробити його, максимально придатним до того чи іншого театального залу, але і в тому, щоб подати створений звуковий образ з урахуванням тої акустичної атмосфери, в якій він буде прослуховуватися» [3, с. 110; 5, с. 53].

Зараз практично всі театри оснащені бюджетною, у кращому випадку професійною звуко-технікою. Залежно від класу і кількості технічного обладнання у звукорежисера є можливість вільно творити, створювати оригінальні звукові ефекти й робити звукове оформлення максимально цікавим.

Мікрофонна техніка. Маючи широкий вибір мікрофонів, звукорежисер може вирішувати всілякі художні завдання, задумані режисером-постановником. У театральній практиці використовуються всі види мікрофонів – динамічні, конденсаторні, радіомікрофони та інші.

Приводів для застосування у спектаклях мікрофонів безліч – це і вирішення суто технічних завдань, таких як «підзвучка» акторів, при недостатньому звукові на великій сцені, звукопідсилення музичних колективів і окремих музичних інструментів, котрі використовуються в театральній дії. Також мікрофони застосовують для відтворення окремих ефектів, більш виразного розкриття авторського задуму окремої сцени, або для того, щоб підкреслити будь-які художні особливості постановки в цілому. При цьому в досягненні певних художніх завдань часто мікрофонну техніку супроводять прилади динамічної обробки звуку і процесори ефектів [4].

Багато акторів не мають певного досвіду правильної роботи з мікрофоном, тому їх потрібно інструктувати і розповісти про особливості і специфіку роботи з мікрофонами в цілому із окремими моделями зокрема.

Застосування звукових ефектів. У сучасному драматичному театрі ефекти можуть засто-

совуватися для вирішення найрізноманітніших завдань. Одним з засобів виразності у театральньо-видовищній постановці є застосування інноваційних технологій, які поєднують нові *алгоритми* програмного забезпечення з моделювання звуку й створення потрібного акустичного оточення.

Використання процесорів ефектів у театральних діях можна звести до таких основних видів: а) ефекти трансформації частот – застосовуються найчастіше для створення казкових персонажів у дитячих казках та інших постановках з елементами містики; б) ефект панорами – для створення ілюзії переміщення джерела звуку або його точної локалізації зліва направо чи навпаки; с) ефекти реверберації – зустрічаються майже у кожному спектаклі чи літературно-музичній композиції [5, с. 23–28].

Прикладів використання різних ефектів величезна кількість, і в кожному випадку – це творча знахідка звукорежисера для поглибленої передачі образу, створеного актором, або для більш емоційного кульмінаційного моменту у виставі.

Висновки і пропозиції. Бурхливий розвиток науки, новітніх технологій, інновація всіх галузей життя та культури, накопичення нових даних з творчого процесу сучасних митців сцени викликали потребу на новому рівні повернутися до проблеми мистецьких технологій у театральному жанрі. Незважаючи на дуже високий рівень комп'ютерного програмного забезпечення, цифрової звукотехніки для театральної звукорежисури, останнє слово залишається все ж таки за людиною, її професійністю, умінням задіяти отримані знання й максимально їх використати. Без усього цього стати сучасним театральним звукорежисером-практиком просто неможливо, тому що окрім блискучого володіння технічними знаннями, потрібно бути й освіченим театрознавцем, музикознавцем, розуміти людську психологію, уміти знаходити спільну мову з акторами й поважати їхню працю. На сьогоднішній день звукорежисер драматичного театру є частіше звуковим дизайнером театрального дійства і за допомогою засобів художньої виразності спроможний бути таким самим творцем, як і театральний режисер.

Список літератури:

1. Ананьев А.Б. Элементы музыкальной акустики. Київ, 2008. 224 с.
2. Власов Є.О. Робота режисера і композитора над музичним оформленням вистави : метод. розробка. Рівне, 2005. 24 с.
3. Кравцов Ю. Основы звукооператорского мастерства. Санкт-Петербург, 2005. 384 с.
4. Рязанцев Л.В. Звукорежисера : навч. посібник. Київ : ДАКРКіМ, 2009. 144 с.
5. Овсински Б. Настольная книга звукорежиссёра. Минск, 2007. 115 с.
6. Станиславский К.С. Моя жизнь в искусстве. Москва, 1962. 566 с.
7. Фількевич Г.М. Музыка і драматичний театр : Третє видання (переплановане й доповнене) : навч. посібник. Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого, 2013. 160 с.
8. Шип С.В. Творческое музыковедение (к определению понятия). Мелитополь, 2002. Вып. IX. С. 40–47.

References:

1. Anan'ev A.B. (2008). Elementy muzykalnoy akystiki [Elements of musical acoustics]. Kiev : Feniks, p. 224.
2. Vlasov E.O. (2005). Robota rezsusera i kompozutora nad myzucznum oformlenniam vustavu [The director's and composer's robots above the musical works of the vistavi]. Metoduczna rozrobka dlia studentiv spetsializacsii 7.020.201 "Teatralne mustecstvo", p. 24.
3. Kravcov Yu. (2005). Osnovu zvykooperatorskogo masterstva [Sound engineering skills]. Sankt-Peterbyrg : GYKI. (in Russian)
4. Riazancev L.V. (2009). Zvykorezsusyra [Sound design]. Kiev : DAKKKiM. (in Ukrainian)
5. Ovsinski B. (2007). Nastolnaia kniga zvykorezsusera [Sound Engineer Handbook]. Minsk : Viliams. (in Belarys)
6. Stanislavskij K.S. Moia zsuzn v iskyssstve [My life in art]. Moskva : Iskyssstvo. (in Russian)
7. Filkevich G.M. (2013). Myzuka i dramatucznuj teatr [Music and drama theater]. Navczalnuj gjsibnuk. Kuiv : Kuivskij nacsionalnuj yuniversitet teatry kino i telebaczennia im. I.K. Karpenka-Karogo, p. 160.
8. Shup S.V. (2002). Tvorczeskoe myzukovedenie (k opredelenij poniatia) [Creative musicology (to the definition of the concept)]. *Teoretuczni ta praktuczni putannia kyltyrologii*, vol. 9, pp. 40–47.